

ЄВРЕЙСЬКІ ПОГРОМИ 1905 р. У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Трагічні події в історії євреїв України, що мали місце на початку ХХ ст., були, безумовно, наслідком політики державного антисемітизму, яку проводив російський царизм на теренах України.

Слід відзначити, що між українцями та євреями відкритої конфронтації не існувало. Доля цих народів багато в чому збігалася. Обидва вони були недержавними народами (євреї до того ж — нетериторіальний народ) і в однаковій мірі зазнавали утисків та національного гноблення від царизму. Проте антисемітизм все ж таки мав деякий успіх серед певної частини українського населення.

На початку ХХ ст. монархічна система перебувала у глибокій кризі, державна машина управління розвалювалася. Ширився революційний рух проти самодержавства. Намагаючись відвернути від себе удар, царизм використовував різні методи для збереження своєї влади, і одним з головних був антисемітизм.

Видатний російський філософ М. О. Бердяєв писав: «Ненависть до євреїв часто буває пошуком козла відпущення. Коли люди відчують себе нещасними і пов'язують свої особисті біди з бідами історичними, то вони шукають винуватця, на якого можна було б всі біди звалити. Дуже легко переконати людей низького рівня свідомості, що в усьому винні євреї».¹

Взагалі, антисемітська політика царизму мала глибоке коріння в минулому і була державною протягом усього ХІХ ст.

З початком царювання Олександра ІІ організаторами погромів були пущені чутки, що цар дозволяє «бити жидів», щоб помститися за вбивство Олександра ІІ «єврейськими революціонерами». Історія зафіксувала страшні погроми 1881 р., що мали місце на українських землях (у тому числі і в Чернігівській губернії), під час яких грабували майно, руйнували житло тощо. Траплялися і вбивства. Протягом весни-літа 1881 р. від погромів постраждало понад 100 єврейських громад.²

Після погромів 1881 р. почалася еміграція євреїв з Російської імперії.

1882 р. були запроваджені «Тимчасові правила», за якими євреям заборнялося мешкати та купувати у власність нерухомість в сільських місцевостях у «смюзі осілості». Ці правила діяли до 1917 р. і ставали дедалі жорсткішими.

На початок ХХ ст. антисемітська політика царизму була вже сформована і пройшла кілька етапів. За царювання Миколи ІІ вона не зазнала істотних змін. Державні кола стверджували, що революційний рух у Росії — справа рук саме євреїв. І з його поширенням поширювалась антисемітська агітація.

Саме після обнародування Маніфесту 17 жовтня 1905 р., в момент найбільшого тріумфу опозиції, і стався вибух масової ненависті до євреїв.

Хвиля насильства, що прокотилася вулицями міст і сіл, була раптовою і широкою.

Заворушення почалися 18 жовтня, наступного дня після оголошення Маніфесту. Суспільство пережило глибоке потрясіння: «Ніхто не міг і подумати, що перший день Російської конституції завершиться трагедією».³

Погроми 1905 р. не обминули й Чернігівську губернію.

Упродовж кількох днів напади на євреїв траплялися так часто, що у газетах навіть з'явилися спеціальні рубрики для їх висвітлення. Але вони не завжди відображали події з об'єктивної точки зору і у повному обсязі.⁴

Там, де ще не було погромів, люди жили у постійному страху очікування вибуху.

Наводимо зведені дані про погроми на території губернії за відомостями повітових поліцейських управлінь (Таблиця додається).

Як бачимо, погроми, у тій чи іншій мірі, охопили всі повіти губернії. Найбільший їх розмах припадає на 18—24 жовтня. І хоча губернська газета повідомляла про припинення антиєврейських виступів на території губернії вже наприкінці жовтня — на початку листопада 1905 р.,⁵ окремі вибухи ненависті до євреїв траплялися ще до середини листопада.

Найбільших матеріальних збитків зазнали єврейські громади Новозибківського (понад 1 млн. крб.), Суразького (понад 900 тис. крб.), Ніжинського (майже 700 тис. крб.) та Стародубського (понад 600 тис. крб.) повітів. Загальна ж сума по губернії становила понад 4 млн. крб.

Але страшніше те, що ці події призвели до людських жертв як серед єврейського населення, так і серед погромників. Всього ж під час погромів, за даними поліції, було вбито 10 євреїв і 5 погромників та поранено 29 євреїв і 13 погромників.

Заворушення не скрізь відбувалися за одним і тим же сценарієм. Починалися вони найчастіше з нападу організованого натовпу людей, що святкували перемогу опозиції над автократією.

Ось декілька прикладів.

18 жовтня нотаріусом м. Новозибкова Боголюбовим та лікарем Івановим були отримані приватні телеграми з м. Києва про обнародування Маніфесту. Жителі міста влаштували демонстрацію, на яку зібралось до 5 тис. чоловік.

На площі натовп кричав «ура», з червоними прапорами підійшов до поліцейського управління і звільнив в'язнів.⁶

Справник Лобко-Лобановський увечері прийшов до громадського клубу, почав докоряти тим, хто брав участь у демонстрації, і заявив, що «своім образом діявля» вони можуть викликати у місті «різню».

Уранці наступного дня Лобко-Лобановський під'їхав на базарі до натовпу селян, прочитав телеграму губернатора і додав, що «никакої конституції нет, это выдумали враги наши — евреи, доктор Иванов и Боголюбов» і що «с ними следует расправиться». Натовп відразу ж почав бити євреїв, громити їх магазини та квартири.⁷ Були також розгромлені квартири Боголюбова та Іванова.⁸

18 жовтня мітинг був влаштований і на подвір'ї Ніжинського історико-філологічного інституту, де зібралось майже 300 чоловік. Його учасники промовляли антиурядові промови і проголосили триденний політичний страйк.

Наступного дня зранку почали сходитися демонстранти, а на базар з'їхалось чимало селян з навколишніх сіл та зібралися жителі міста і обговорювали попередні події. На адресу демонстрантів пролунали погрози, відповіддю на які стали револьверні постріли. Тоді юрба селян кинулась на демонстрантів з криками «Бей жидов!», що й послужило сигналом до початку погрому єврейських крамниць, будинків та квартир.⁹

А ось як розгорталися події у Чернігові.

Маніфест 17 жовтня був отриманий у місті 18 жовтня. Вулицями рухались радісні юрби народу. Місцева військова та цивільна влада теж не могла ставитись до цих подій так, як це було раніше.

Міський голова Рудін зібрав нараду з представників усіх партій, на якій кожній організації було надане приміщення для проведення зібрань та мітингів.¹⁰

Але почали надходити повідомлення про погроми в Одесі, Києві, Ніжині. Єврейське населення, яке відчувало наближення загрози, почало вживати заходи щодо свого захисту. Єврейською буржуазією були виділені кошти представникам есерів для створення загонів дружинників.

23 жовтня натовп мешканців міста та навколишніх сіл зібрався біля губернаторської садиби і, отримавши дозвіл на проведення маніфестації, попрямував до Соборної площі, де був відслужений молебень. Громили, що знаходились у цій юрбі народу, намагались розпочати розгром єврейських магазинів, але були зупинені поліцією та самими маніфестантами.

Після молебня більша частина маніфестантів розійшлася. Але окремі хулігани та селяни роз'єдналася на групи і майже одночасно почала бити вікна будинків та магазинів.¹¹ Безчинства поширювалися.

Спочатку «робота» звелася до погрому єврейських магазинів та крамниць на базарі, які належали переважно бідності. Найбільші магазини міста охоронялися поліцією.

Погром продовжувався увесь день. Наступного ранку до Чернігова потяглися натовпи селян із сусідніх сіл «поживитися жидовським майном».

Єврейське населення направило делегацію до губернатора з проханням дозволити їм озброїтись з метою самозахисту. Але їм у цьому було відмовлено.

Взагалі ж, губернатор Хвостов, оцінюючи події тих днів, писав у протоколі особливій наради: «несмотря на все приняты меры, во время шествия в домах некоторых евреев были выбиты крестьянами стекла, но при этом не совершено никаких других действий».¹² І це — відгук про події, наслідком яких стали людські жертви...

Часом погроми підбурювалися плітками, що євреї чинять акти жорстокого насильства (спалення церкви, монастиря тощо).

Так сталося, наприклад, у м. Семенівці Новоизбківського повіту. 27 жовтня зайнялася й згоріла новозбудована церква. Селяни, які збиралися на пожежу, кричали, що церкву підпалили євреї — «смерть жидам». Юрба селян попрямувала до базарної площі, де й відбувся погром також з людськими жертвами. Грабунки продовжувались й наступного дня до прибуття поліції з козаками.¹³

Це масове насильство можна розглядати і як вияв страху. Багатьом здалося, що демонстрації на підтримку Маніфесту означають кінець соціального порядку, і вони у такий спосіб намагалися зберегти своє більш-менш привілейоване становище у суспільстві.

Для погромників цей натовп, який у своїй більшості складався з євреїв та студентів, що святкували перемогу над царем (і це часто, на жаль, супроводжувалось оскверненням його портретів), було видовищем, яке витримати було дуже важко.

Присутність серед заколотників євреїв особливо дратувала погромників. З релігійних, соціальних та економічних причин ненависть до євреїв глибоко вкорінилася серед багатьох верств населення. До 1905 р. релігійні меншини (особливо іудейська) зазнавали репресій з боку офіційної влади, їм було відмовлено у більшості прав. Тепер же мова йшла не лише про надання євреям усіх громадянських прав, вони брали на себе відповідальність за участь у політичних течіях, що завдали такого нищівного удару обоюваному цареві.

Якими ж були дії влади?

У більшості випадків місцеві чини поліції не вживали ніяких заходів щодо припинення та запобігання погромам. У своїх офіційних повідомленнях вони лише констатували недостатність військ, що знаходились у їх розпорядженні.¹⁴

Так, увечері 21 жовтня почався погром у м. Веркіївці Ніжинського повіту, у якому взяли участь понад 2000 чоловік — мешканців містечка та найближчих сіл. Лише наступного дня з Ніжина прибув загін з 12 козаків на чолі зі справником Фальковським, який вже не застав погрому. Становий пристав Скоблін з козаками проїхав вулицями Веркіївки і, помітивши юрбу народу біля садиби Хоцкевича, підїхав до неї. Побачивши пристава, народ почав розходитися. Але пристав зібрав його і в своїй промові закликав бити ворогів царя, після чого натовп кинувся розбивати вітряк Хоцкевича.¹⁵ Погром продовжувався...

Показання свідків підтверджують, що городові, поліцейські, справники не тільки закликали «бити жидів та демократів», а й зупиняли тих, хто намагався розігнати погромників.¹⁶

Такими ж безвідповідальними були й дії губернської влади. З початком погрому 22 жовтня у м. Козельці місцеві поліцейські чини повідомили губернатора про відсутність відповідної військової сили для припинення безчинств та про необхідність допомоги. Але у відповідь вони одержали телеграму про те, що вільних військових частин немає. І лише 24 жовтня прибуло півроти солдатів, і погром був припинений.¹⁷

Багатьох з цих чиновників відразу ж після заворушень притягали до відповідальності за невживання заходів щодо їх припинення, але врешті-решт їх дії були визнані законними, і вони виправдані.

Таким чином, хоча і не існує доказів щодо планування розправи з євреями, місцева влада, без сумніву, несе тягар відповідальності за те, що антисемітизм не засудила на офіційному рівні.

Більшість чиновників своєю пасивністю у справі припинення релігійної ненависті до певної міри винні у тому насильстві, що так дорого обійшлося євреям під час погромів 1905 року.

Населений пункт	Дата, коли відбувався погром	Що постраждало (або кількість постраждалих)	Загальна сума збитків	Людські жертви (якщо були)
Борзенський повіт: ¹⁸				
с. Бурківка	21 жовтня	1 крамниця, 1 будинок	3000 крб.	
с. Прохори	22 жовтня	2 крамниці, будинки	14600 крб.	
ст. Крути	22 жовтня	1 будинок	1000 крб.	
с. Євлашівка	23 жовтня	квартири*	2000 крб.	
с. Плиски	у ніч на 24 жовтня	9 будинків	90 крб.	
с. Велика Загорівка	26 жовтня	1 крамниця	300 крб.	
с. Терешиха	уночі 30 жовтня	1 крамниця	понад 6000 крб.	
Глухівський повіт: ¹⁹				
м. Вороніж	24 жовтня	1 крамниця	500 крб.	
Городнянський повіт: ²⁰				
м. Ріпки	25 жовтня	8 осіб	45000 крб.	
	26 жовтня	19 осіб	36480 крб.	

* Кількість не вказана

с. Бурківка	27 жовтня	12 осіб	5685 крб.
с. Великий Листвен	26 жовтня	2 особи	8000 крб.
с. Вербичі	27 жовтня	1 особа	2000 крб.
хут. Вир	26 жовтня	1 особа	1887 крб.
при хут. Ганнівці	24 жовтня	1 будинок	664 крб.
	26 жовтня	1 будинок	2000 крб.
урочище Гарбузне	26 жовтня	3 лісові	13236 крб.
		контори	
с. Грибова Рудня	24 жовтня	1 особа	800 крб.
	25 жовтня	1 особа	2200 крб.
сел. Добрянка	24 жовтня	17 осіб	26300 крб.
с. Дібровне	27 жовтня	1 особа	500 крб.
с. Жабчичі	26 жовтня	1 особа	150 крб.
с. Задеріївка	у ніч на	1 особа	85 крб.
	26 жовтня		
хут. Зайців	24 жовтня	2 будинки	2224 крб.
с. Івашківка	24 жовтня	5 осіб	12755 крб.
с. Кусії	25 жовтня	1 особа	8200 крб.
м. Ловинь	24 жовтня	12 будинків	3635 крб.
		2 контори	
		лісових	1700 крб.
		матеріалів	
хут. Літній Острів	26 жовтня	1 лісова	4000 крб.
		контора	
хут. Мостівка	26 жовтня	1 лісова	11050 крб.
		контора	
с. Макишин	27 жовтня	3 особи	1800 крб.
с. Нові Млини	у ніч на	2 особи	18000 крб.
	26 жовтня		
с. Нові Яриловичі	24 жовтня	9 будинків та	10157 крб.
		крамниць	
с. Невкля	27 жовтня	1 будинок	70000 крб.
		1 лісова	5000 крб.
		контора	
	30 жовтня	1 лісова	6000 крб.
		контора	
с. Олександрівка (разом з хут. Суховірщина)	24 жовтня	4 особи	995 крб.
с. Петрівка	у ніч на	1 особа	650 крб.
	29 жовтня		
с. Плоске	29 жовтня	1 особа	1350 крб.
с. Пекурівка	27 жовтня	2 особи	800 крб.
с. Постовбиці	25 жовтня	1 особа	600 крб.
хут. Переріст	29 жовтня	1 особа	10000 крб.
с. Перепис	25 жовтня	1 особа	550 крб.
с. Рогізки	у ніч на	1 особа	100 крб.
	23 жовтня		
	у ніч на	1 особа	160 крб.
	24 жовтня		
	у ніч на	1 особа	25 крб.
	25 жовтня		
с. Стара Рудня	у ніч на	3 особи	3200 крб.
	26 жовтня		
с. Суслівка	у ніч на	1 особа	2800 крб.
	26 жовтня		
с. Свинопухи	26 жовтня	3 особи	250 крб.

с. Тупичів	27 жовтня	11 осіб	3375 крб.
хут. Чудівка	25 жовтня	будинок, будів- лі та цегляний завод Красиль- щикової	10000 крб.

Козелецький повіт: ²¹

м. Козелець	з ночі 22 жовтня по 24 жовтня	52 крамниці, 17 рундуків, 17 квартир	117000 крб.
с. Адамівка	увечері 24 жовтня	будинок, крамниця	800 крб.
м. Бобровиця	увечері 23 жовтня	27 крамниць	74530 крб.
с. Браниця	увечері 24 жовтня	1 крамниця та вікна в одно- му будинку	1100 крб.
с. Красилівка	у ніч на 25 жовтня	3 будинки, 2 крамниці, 1 хлібний амбар	7000 крб.
с. Лихачів	у ніч на 22 жовтня	3 будинки, 4 крамниці,	3700 крб.
с. Озеряни	24 жовтня	3 будинки, 2 квартири, 2 крамниці, 1 хлібний амбар	8800 крб.
с. Олишівка	25 жовтня	спроба припинена місцевою владою	крб.
хут. Петровський	23 жовтня	1 крамниця	400 крб.
с. Селище	у ніч на 23 жовтня	2 будинки	2300 крб.
с. Церковище	увечері 24 жовтня	1 крамниця	35 крб.
с. Щаснівка	увечері 24 жовтня	1 квартира, 1 крамниця, 1 хлібний амбар, 1 тютюновий сарай	1500 крб.

**Конотоцький
повіт:** ²²

хут. Дубов'язівка	увечері 25 жовтня	1 крамниця	800 крб.
-------------------	----------------------	------------	----------

**Кролевецький
повіт:** ²³

с. Обтове	увечері 25 жовтня	4 крамниці, 4 будинки	4200 крб.
с. Подолове	у ніч на 24 жовтня	1 крамниця*	
с. Рудня	25 жовтня	маєток Регірерів	75000 крб.

* Збиток не вказаний

Ніжинський повіт:²⁴

м. Ніжин	19–23 жовтня	112 крамниць, 11 рундуків, 22 будинки, 11 квартир, 1 булочна, 1 маслоробня, 1 винний погріб	понад 300000 крб.	Поранено 10 євреїв ²⁵
с. Безуглівка	22 жовтня	1 особа	500 крб.	
с. Велика Кошелівка	увечері 22 та 23 жовтня	3 особи	1200 крб.	
с. Веркіївка	з вечора 21 до вечора 22 жовтня	33 особи, громадська єврейська школа	47975 крб. 31500 крб.	
с. Вокзальна Слобода	21–22 жовтня	2 особи	310 крб.	
с. Володькова Дівиця	у ніч на 24 жовтня	14 осіб	8375 крб.	
с. Дорогинка	21 жовтня	6 осіб	3650 крб.	
с. Заньки	у ніч на 21 жовтня	2 крамниці, будинки	1400 крб.	
с. Кагарлики	у ніч на 21 жовтня	2 особи	6500 крб.	
с. Курилівка	24 жовтня	1 особа	200 крб.	
с. Липів Ріг	у ніч на 24 жовтня	3 особи	1900 крб.	
м. Лосинівка	21, 26 та 27 жовтня	3 особи	1056 крб.	
м. Монастирище	23 та 24 жовтня	10 осіб	31750 крб.	
м. Мрин	23 жовтня	1 особа	**	
м. Носовка	23 та 24 жовтня	111 осіб	244031 крб.	
с. Орлівка	увечері 21 жовтня	3 особи	1900 крб.	
с. Томашівка	22 жовтня	1 особа	1297 крб.	
с. Талалаївка	22 жовтня	5 осіб	3030 крб.	
с. Хотинівка	21 та 22 жовтня	3 особи	4000 крб.	
с. Черняхівка	у ніч на 21 жовтня	1 особа	2000 крб.	
с. Шатура	у ніч на 24 жовтня	1 особа	2000 крб.	

**Новгород-Сіверський
повіт:**²⁶

м. Новгород- Сіверський	19 жовтня	59 родин	майже 93000 крб.	
с. Жадове	24 жовтня	2 двора	2400 крб.	
с. залізний Міст	29 жовтня	1 крамниця	40 крб.	
хут. Московка (при с. Жадове)	**	лісові матеріали	5000 крб.	

* Сума збитків не вказана

** Дата не вказана

с. Печенюги	24 жовтня	1 крамниця	2000 крб.	
м. Середина Буда	26 жовтня	4 крамниці	5000 крб.	
с. Шептаки	25 жовтня	1 крамниця	500 крб.	
	26 жовтня	1 крамниця	50 крб.	
Новозибківський повіт: ²⁷	жовтня		крб.	
м. Новозибків	19, 20 жовтня	45 магазинів, 79 крамниць, 3 друкарні, 3 трактири, 2 готелі, 124 будинки, 243 квартири	800000 крб.	Вбито 2 євреїв, поранено 9 євреїв та 5 українців
хут. Боровицький (поблизу с. Фоевичі)	уночі 25 жовтня 25, 27 та 28 жовтня	лісова контора	5884 крб.	
с. Внуковичі	20 жовтня	лісова контора	15000 крб.	
с. Великі Щербиничі	21 жовтня	3 крамниці, квартири	12000 крб.	
с. Великий Кривець	увечері 22 жовтня	4 будинки, 1 крамниця	3845 крб.	
с. Велика Топаль	уночі 24 жовтня	1 крамниця	8000 крб.	
с. Гостьонка	20 жовтня	1 квартира	185 крб.	
хут. Дмитрівськ	22 жовтня	маєток Раскина*		
сел. Злінка	21 жовтня	25 крамниць, 5 будинків	89100 крб.	
с. Денисковичі	21 жовтня	4 крамниці, 5 будинків	21500 крб.	
сел. Климів	22 жовтня	1 крамниця	2500 крб.	
с. Карпилівка	22 жовтня	будинки**		
с. Карновичі	29, 30 жовтня	маєток Каганова С. А.	15000 крб.	
с. Людків	19 жовтня	1 крамниця, 2 будинки	майже 10000 крб.	
с. Манюки	уночі 19 жовтня	1 крамниця	335 крб.	
хут. Лоз'є (при с. Вільшанка)	22–23 жовтня	лісова контора	400 крб.	
м. Семенівка	24 жовтня*** з вечора 27 на 28 жовтня	5 крамниць**** 26 будинків, 98 квартир, 72 крамниці	понад 100000 крб.	Поранено 8 євреїв, вбитий–1
с. Спиридонова Буда	22 жовтня	2 крамниці	6500 крб.	
дача «Суквинка»	24 жовтня	лісова контора****		
сел. Чуровичі	24 жовтня****	1 крамниця, аптечний склад		
с. Хотіївка	28 жовтня	1 будинок****		

* Погром припинений селянами с. Займище Суразького повіту.

** Кількість будинків та сума не вказані.

*** Погром зупинений місцевими жителями та поліцією.

**** Сума збитків не вказана

Остерський повіт:²⁸

м. Остер	увечері 21 жовтня	25 будинків, 5 крамниць	до 15000 крб.	Смертель- но пора- нений 1 єврей
м. Бровари	20 жовтня	2 особи	3000 крб.	
с. Гнідин	23 жовтня	1 крамниця	100 крб.	
м. Гоголів	21 жовтня	3 особи	2000 крб.	
м. Літки	20 жовтня	1 особа	600 крб.	Вбито та пора- нено 2 погром- ників
м. Морівськ	увечері 20 жовтня	3 будинки, 2 крамниці*		
с. Надинівка	24 жовтня	4 особи	2500 крб.	
с. Нова Гута (разом з с. Вовчок)	24 жовтня**		7000 крб.	
с. Предмостна Слобідка	20 жовтня	до 40 будинків та крамниць	50000 крб.	
м. Рожни	20 жовтня	1 особа	1800 крб.	
с. Смолин	22 жовтня***			
с. Сорокошичі	22 жовтня	1 особа****		
с. Стара Гута	22 жовтня	1 особа****		

Сосницький повіт:²⁹

м. Сосниця	з 15 по 18 лис- топада (під час призову новобранців)	22 будинки, єврейська молитовна школа	62 крб. 90 крб.
м. Олександрівка	у ніч на 25 жовтня	14 осіб	125 крб.
с. Баба	у ніч на 26 жовтня	4 особи	8 крб. 50 коп.
	у ніч на 27 жовтня	1 особа	725 крб.
с. Гута Студенецька	у ніч на 27 жовтня	1 особа	300 крб.
с. Дягова	у ніч на 26 та вдень 26 жовтня	13 будинків, 5 крамниць	8700 крб.
с. Корюківка	23–30 жовтня	в молитовній школі та декількох будинків розбите скло*	
с. Низківка	29 жовтня	2 особи	1530 крб.
	у ніч на 30 жовтня	2 особи	1010 крб.
с. Киселівка	у ніч на 26 жовтня	4 особи	275 крб.

* Сума збитків не вказана

** Кількість постраждалих не вказана.

*** Кількість постраждалих та сума збитків не вказані.

**** Погром зупинений місцевими жителями та поліцією.

с. Стольне	у ніч на 26 жовтня	19 будинків та крамниць	15865 крб.
с. Товстолісова Буда	у ніч на 30 жовтня	2 особи	8980 крб.

Стародубський повіт:³⁰

м. Стародуб	23 жовтня та у ніч на 24 жовтня	6 будинків, 3 ряди кам'яних та 3 ряди дерев'яних крамниць, синагога	до 500000 крб.
с. Брянові Купчичі	у ніч на 24 жовтня	1 квартира	1000 крб.
сел. Воронок	у ніч на 24 жовтня	11 квартир, 13 крамниць, 5 складів, синагога	до 75000 крб.
с. Вистриків	у ніч на 14 листопада	1 будинок	7 крб.
м. Гриньове	у ніч на 26 жовтня	1 квартира	60 крб.
с. Гринька	у ніч на 29 жовтня	1 квартира	200 крб.
с. Картушине	у ніч на 25 жовтня	2 квартири з крамницями	600 крб.
с. Курковичі	у ніч на 26 жовтня	1 будинок	40 крб.
с. Лищичі	у ніч на 24 жовтня	13 будинків та квартир	10050 крб.
с. Медведове	у ніч на 25 жовтня	1 будинок	1300 крб.
с. Найтоповичі	у ніч на 26 жовтня	6 квартир та будинків	8400 крб.
с. Осколове	у ніч на 24 жовтня	1 квартира	100 крб.
с. Покослове	у ніч на 24 жовтня	1 квартира	300 крб.
с. П'ятовськ	у ніч на 24 жовтня	7 квартир	2065 крб.
с. Посудичі	у ніч на 30 жовтня	1 квартира, 2 крамниці	500 крб.
с. Рохманове	25 жовтня		Побито до смерті 1 купця
с. Рюхове	у ніч на 24 жовтня	1 квартира, 1 крамниця	до 600 крб.
с. Рябцеве	у ніч на 16 листопада	1 будинок	50 крб.
с. Селище	у ніч на 29 жовтня	1 квартира	200 крб.
с. Тарасівка	у ніч на 27 жовтня	3 будинки	250 крб.

Суразький повіт:³¹

м. Сураж	21–22 жовтня	191 особа	344365 крб.	Вбито 4 євреїв, 2 українців, поранено 6 українців та 2 євреїв
с. Балдівка	23 жовтня	1 особа	500 крб.	
хут. В'юнок	22 жовтня	1 особа	2000 крб.	
хут. Високий Бор	22 жовтня	1 особа	350 крб.	
	у ніч на 27 жовтня	1 особа	300000 крб.	
хут. Васильок	25 жовтня	1 особа	5000 крб.	
с. Великоудібне	26 жовтня	7 осіб	6800 крб.	
хут. Гончарівка	23 жовтня	1 особа	350 крб.	
с. Данилівка	23 жовтня	1 особа	200 крб.	
с. Далісичі	22 жовтня	1 особа	600 крб.	
м. Душатин	22 жовтня	1 особа	200 крб.	
с. Іванова Гнилуша	22 жовтня	1 особа	1200 крб.	
с. Іванівка	23 жовтня	1 особа	1500 крб.	
пос. Клинци	21–22 жовтня	234 особи	525145 крб.	
с. Кулаги	21 жовтня	6 осіб	6175 крб.	
с. Красновичі	23 жовтня	1 особа	147 крб.	
с. Кузнеці	28 жовтня	1 особа	900 крб.	
хут. Курган'є	26 жовтня	1 особа	634 крб.	
с. Курганівка	26 жовтня	1 особа	700 крб.	
с. Лопатня	22 жовтня	1 особа	500 крб.	
колонія Красносілля	23 жовтня	11 осіб	685 крб.	
хут. Лубенський	у ніч на 22 жовтня	1 особа	1388 крб.	
Луферівка	26 жовтня	1 лісова контора	8538 крб.	
с. Мартианівка	23 жовтня	2 особи	180 крб.	
Колонія Мізиричі	22 жовтня	1 особа	6000 крб.	
с. Малоудібне	26 жовтня	6 осіб	5493 крб.	
хут. Окоп	23 жовтня	2 особи	6500 крб.	
с. Попівка	23 жовтня	1 особа	400 крб.	
с. Перятин	26 жовтня	1 особа	1330 крб.	
с. Петрівна Буда	26 жовтня	1 особа	30 крб.	
пос. Свяцьке	20 жовтня	18 будинків, 11 крамниць, синагога	23605 крб.	
с. Смолевичі	22 жовтня	1 особа	300 крб.	
с. Сенча	22 жовтня	1 особа	145 крб.	
с. Теремощка	22 жовтня	1 особа	800 крб.	
с. Тулуковщина	22 жовтня	1 маєток	4000 крб.	
сел. Унеча	23 жовтня	20 осіб	20025 крб.	
с. Уношеве	у ніч на 27 жовтня	1 особа*		
маєток Задерівна	26 жовтня	1 особа	202 крб.	
маєток Анополле	у ніч на 31 жовтня	1 особа	440 крб.	

* Сума збитків не вказана

Чернігівський повіт:³²

м. Чернігів	23 жовтня	29 осіб	понад 10000 крб.	Вбиті 1 єврей та 1 українець ³³
с. Андріївка	23–24 жовтня	5 осіб	2600 крб.	
	25 жовтня	масток	1000 крб.	
с. Анисів	24 жовтня	сінопресувальний завод	5000 крб.	
с. Антоновичі	27 жовтня	3 особи	925 крб.	
м. Березне	22–25 жовтня	70 родин	до 75000 крб.	
с. Бобровиця	увечері	1 особа	3000 крб.	
	23 жовтня			
с. Ведильці	25 жовтня	4 особи	1450 крб.	
с. Великі Осняки	25 жовтня	1 будинок	50 крб.	
с. Довжик	25 жовтня	2 особи	5400 крб.	
с. Жеведь	24 жовтня	масток,	600 крб.	
	26 жовтня	масток**, 1 крамниця	1000 крб.	
с. Жукотки	25 жовтня	1 особа	500 крб.	
с. Золотинка	24 жовтня	1 особа	200 крб.	
с. Кувечичі	уночі	1 особа	400 крб.	
	27 жовтня			
с. Количівка	23 жовтня	1 особа	125 крб.	
с. Куликівка	24 жовтня	1 особа	4000 крб.	
с. Козел	24 жовтня	7 осіб	8400 крб.	
	увечері та вночі			
с. Ковпита	23 жовтня	4 особи	4400 крб.	
с. Корольча	29 жовтня	1 особа	400 крб.	
с. Кархівка	23–24 жовтня	2 особи	1250 крб.	
с. Ладинка	24 жовтня	1 особа	100 крб.	
с. Лукашівка	23 жовтня	2 особи	625 крб.	
с. Мохнатин	27 жовтня	1 особа	300 крб.	
с. Малі Осняки	23 жовтня	2 особи	1780 крб.	
	25 жовтня	2 особи	500 крб.	
с. Навози	21 жовтня	2 особи	1000 крб.	
с. Неданчичі	22–23 жовтня	1 особа	400 крб.	
с. Петрушин	уночі	2 будинки	600 крб.	
	23 жовтня			
с. Павлівка	24 жовтня	1 особа	200 крб.	
с. Пакуль	23–24 жовтня	1 особа	2000 крб.	
с. Ройщенська Слобода	23 жовтня	1 особа	6000 крб.	
с. Слабин	25 жовтня	4 особи	8100 крб.	
с. Халявін	23 жовтня	1 особа	320 крб.	
с. Шестовиця	25 жовтня	1 особа	300 крб.	
с. Янівка	23 жовтня	3 особи	1800 крб.	

* Відомості про збитки лише по 2-й поліцейській частині міста.

** Сума збитків не вказана

Джерела та література:

- 1 Бердяев Н. А. // Дружба народов. — 1989. — № 10. — С. 208.
- 2 Подольський А. Ю. Антисемітська політика російського царизму в Україні на початку ХХ ст. // Український історичний журнал. — 1995. — № 6. — С. 62.
- 3 Русские ведомости. — 1905. — 22 жовтня. — С. 1.
- 4 Черниговские губернские ведомости. — 1905. — Частина неофіційна. — №N°224—242.
- 5 Там само. — №№ 229—231.
- 6 Там само. — № 224. — 21 жовтня. — С. 1.
- 7 Державний архів Чернігівської області (далі — ДАЧО). — Ф. 127. — Оп. 13. — Спр. 2231. — Арк. 584 зв. — 585.
- 8 Черниговские губернские ведомости. — 1905. — Частина неофіційна. — № 224. — 21 жовтня. — С. 1.
- 9 ДАЧО. — Ф. 121. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 105 зв. — 107 зв.
- 10 Утренний выпуск. — 1925. — № 48. — 15 грудня. — С. 2.
- 11 ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 2—3.
- 12 Утренний выпуск. — 1925. — № 49. — 16 грудня. — С. 2.
- 13 ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 96 зв.
- 14 Черниговские губернские ведомости. — 1905. — Частина неофіційна. — № 227. — 27 жовтня. — С. 1.
- 15 ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 13. — Спр. 2233. — Арк. 296—300.
- 16 Там само. — Арк. 524 — 525 зв.
- 17 Там само. — Спр. 2231. — Арк. 302 — 303.
- 18 Там само. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 22—23.
- 19 Там само. — Арк. 27.
- 20 Там само. — Арк. 35—51.
- 21 Там само. — Арк. 61—62.
- 22 Там само. — Арк. 67.
- 23 ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 71—71 зв.
- 24 Там само. — Арк. 105 зв. — 107, 112—174.
- 25 Черниговские губернские ведомости. — 1905. — Частина неофіційна. — № 224. — 21 жовтня. — С. 1.
- 26 ДАЧО. — Ф. 127. — Оп. 8. — Спр. 60. — Арк. 87—88 зв.
- 27 Там само. — Арк. 94—98.
- 28 Там само. — Арк. 181 зв. — 184; Оп. 13. — Спр. 2231. — Арк. 200 зв.
- 29 Там само. — Арк. 194—197, 384 зв. — 385.
- 30 Там само. — Арк. 206—206.
- 31 Там само. — Арк. 212 зв. — 234 зв.
- 32 Там само. — Арк. 2—3, 8—17.
- 33 Утренний выпуск. — 1925. — № 49. — 16 грудня. — С. 2.

